

Kritische bijdragen

Europese sociologie voor het oprapen Naar een „Instituut voor Europese Sociologie”?

Dr. A. J. Wichers, *Wageningen*.

Geruime tijd geleden trof ik enkele aankondigingen aan van Franse boeken over Frankrijk, die mij een mogelijkheid leken te bieden van een cultuursociologische analyse. Aldus liggen voor me:

J. R. Tournoux — *L'Histoire Secrète*, Plon, 1962

M. Drancourt — *Les Clés du Pouvoir*, Fayard, 1964

R. Rémond — *La Droite en France*, Aubier, 1963

Daarnaast heb ik (om bij deze poging niet al te zeer blind te varen; maar een enigszins volledige studie was mij niet mogelijk) ook nog andere werken opgevraagd, vooral Frans-Amerikaanse of Amerikaanse. Amerikanen blijken zich de laatste jaren nogal eens met Frankrijk bezig te houden. Laat ik noemen: S. Hoffmann (zelf Fransman) en anderen, *In Search of France*, Harvard University, 1963; en van de sterk Amerikaans beïnvloede M. Crozier, *The Bureaucratic Phenomenon* (vertaling uit het Frans en over de Franse bureaucratie handelend), University of Chicago, 1964¹). Ook heb ik nog eens gekeken naar wat er over plattelands Frankrijk is uitgekomen. Laat ik één werk noemen: G. Wright, *Rural Revolution in France*, Stanford University, 1964.

Uit de opsomming en uit de wijze van opsomming blijkt dus — ik herhaal — dat hier geen volledige studie wordt geboden, maar wel iets dat, naar ik hoop, aandacht wakker kan maken voor een noodzakelijk te bewerken gebied van sociologie. Dit is niet alleen de sociologie van Frankrijk, maar Europese sociologie in het algemeen, wat ons terug zal kunnen voeren naar een in discredit geraakte en sedertdien verwaarloosde volkerenpsychologie.

Het boek van Tournoux (dat ik het moeilijkst op zijn waarde kan beoordelen) verplaatst ons in de conspiratieve sfeer van de vooroorlogse Cagoule (cagoule is monniksmantel volgens het woordenboek; roepnaam voor wat formeel de C.S.A.R. — Comité Secret d'Action Révolutionnaire — heet); voorts in die van de na-oorlogse O.A.S. (Organisation Armée Secrète).

Men weet dat Frankrijk al sedert lang voortdurend allerlei gevaarlijke, minder ge-

---

¹) De Heer Crozier is adjunct-directeur van het Centre de Sociologie Européenne te Parijs. Directeur is Professor Aron. In Frankrijk is er dus een Instituut voor Europese sociologie waarmee (zie slot van dit artikel) eventueel van Nederland uit contact gezocht zou moeten worden.

vaarlijke en hoogst gevaarlijke samenzweringen rijk is; allerlei historische schandalen houden er ook vaak verband mee. De meer gevaarlijke samenzweerdere maken bijzonder graag gebruik van het uitgebreide onderaardse gangenstelsel van Parijs, waar ze hun wapendepots vestigen en van waaruit (zo hoopt men, maar de gendarmerie weet het ook) overvallen op belangrijke openbare gebouwen gepleegd kunnen worden. Want Parijs, daar gaat het om, dat is meer dan de helft van Frankrijk.

Tournoux beschrijft ons een aantal van die samenzweerdere in hun loopbaan; hoe ze trachten tot systematische provocatie te komen en steeds het leger voor hun karretje trachten te spannen (faire „basculer” l'Armée). In dit leger zoeken ze vooral toegang tot het meestal ruim aanwezige uiterst rechtse element. Deze uiterst rechten kennen elkaar vaak goed en houden elkaar ook op de hoogte, soms via een eigen netwerk. In de tijd van Cagoule is er het netwerk van de Corvignolles, minder gevaarlijk dan de Cagoule omdat de legerofficieren meestal niet tot op de bodem van de samenzweerderepraktijken gaan. De aanleiding bij uitstek voor de Cagoule- en Corvignollesactiviteit is de Volksfrontregering van 1936. De leuze kan aangeheven worden dat het communisme bestreden moet worden, in het leger de communistische cellen.

De oorlog is wel een grote beproeving geweest voor de mannen van de Cagoule. Sommigen zijn bij de Vrije Fransen van De Gaulle terecht gekomen, waar ze zeer bruikbaar blijken (al heeft De Gaulle zelf steeds afstand gehouden, zeker tot de Cagoule, maar ook tot het leger-netwerk). Anderen komen terecht bij de Révolution Nationale van Pétain, bij de Vichy-regering dus. Ze worden daar nét-wel of nét-niet collaborateurs. Weer anderen, hoewel bijna zonder uitzondering eerst heftig anti-Duits, zwaaien om naar de volle collaboratie; voor hen is dat de communismebestrijding onder de bepaald niet onbelangrijke verwachting dat Duitsland wel zal winnen. Van deze Cagoulards worden er door de Duitsers nog weer geliquideerd als zij na 1942 meer en meer rekening gaan houden met een geallieerde overwinning. Aldus de leider Deloncle, die dit moedig terugschietend ondergaat.

De lezer mag niet onthouden worden hoe Pierre Laval (Vichy-regering; geen voormalig Cagoulard trouwens) en Joseph Darnan (tenslotte SS-er) aan hun einde komen. Laval ziet zichzelf als evenknie van de Gaulle, maar met nu eenmaal de pech dat hij voor Frankrijk zijn ijzers in het vuur van de verliezer had. Luide dit patriotisme-met-pech belijdend staat hij voor het vuurpeloton. De Gaulle, gevraagd om interventie ten gunste van Laval (men lette ook op de elegante stijl): „la vie de Laval ne nous appartient plus”. Darnan verschijnt voor het vuurpeloton, gesecondeerd door zijn biechtvader. Maar eerst heeft hij van De Gaulle de verzekering gekregen, dat deze hem een moedig man vindt, die slechts moet sterven om de raison d'Etat. Darnan had in 1939/40 het bevel gehad over een Frans vrijkorps dat zeer stoute stukjes tegen de Duitsers had uitgehaald.

Na de oorlog dus de Organisation Armée Secrète (OAS) die in zijn Europese kern (in „de Métropole”) ongeveer hetzelfde element herbergt als de Cagoule, en in Frans-Algerije nog zeer velen daarbij die zich anders niet zo gemakkelijk zo extreem zouden hebben opgesteld, maar er blinkbaar onder de geldende omstandigheden wel toe in staat waren. Nu is er ook duidelijke steun van hoge militairen waar-

neembaar. Er wordt zelfs insubordinatie gepleegd, maar in elk geval (veel veiliger) wordt er gezorgd voor allerlei voldongen militaire feiten. De OAS bewerkt, zoals bekend, de putsch van de 13e mei 1958, die De Gaulle aan de macht brengt. Hier schijnt in eerste instantie gelukt wat de Cagoule in de Volksfrontjaren niet (mischien nét-niet) is gelukt; het leger heeft nu „gebasculeerd”.

Het tweede werk, dat van Drancourt, met nawoord van Louis Armand (de l'Académie Française), is een merkwaardige synthese van progressiviteit met visies à la Burnham (Managerial Revolution), van verzet tegen „het feodale” (aldus D.) in Frankrijk en vertrouwen in „de baronnen” (aldus D.) van het moderne leven. Voorts is er natuurlijk het geloof in een eigen Frans-Europese (of Europees-Franse; het wordt niet al te duidelijk) toch wel democratische industriële beschaving. Iets van deze aard ontbreekt in bijna geen enkele Franse algemene beschouwing van de laatste jaren, want het feit dat Frankrijk bezig was (of is) de boot te missen, gemengd met enige (of veel) afgunst op de Verenigde Staten (die zoveel toe zouden passen wat ze eigenlijk van de Fransen geleerd hebben) staat thans centraal in de aandacht.

De Franse onderneming, zo lezen we, bereikt relatief zelden een wereldformaat. Zij steekt wat beheer betreft nog tamelijk sterk in de familiale sfeer. Dit geldt vooral voor het noorden, waar de opvolgende zoon des huizes soms veeleer nog op z'n ouderwets op leertijd uitgestuurd wordt dan wordt ingeschreven aan een universiteit. Maar ook in het algemeen speelt het beheer van de onderneming zich nog af in de vrij beperkte groep van de gearriveerden die nauw gelieerd zijn met hen die hoge (ambtelijke) posities in de Staat innemen. Op latere leeftijd verwisselen deze laatsten vaak hun ambtelijke carrière voor een in de industrie. Het omgekeerde komt (behalve op ministerieel niveau) niet voor, mede niet omdat dynamische persoonlijkheden zo'n grote hinder ondervinden van de controles, die vooral zwaar zijn voor alles wat nieuw is in het Staatsapparaat.

De opleiding voor de hoogste ambtelijke Staatsfuncties vindt nog plaats op de wijze die onder Napoleon in zwang is gekomen: op de verschillende écoles, die — na hogere studie — toegang geven tot de diverse „grands corps”, de grote openbare diensten (strijdkrachten, administraties, belastingen, waterstaat, communicaties, bos- en landbeheer e.d.). Voor deze opleidingen geldt het vergelijkend toelatingsexamen, terwijl als men er af komt, men eigenlijk zijn globale bestemming al in zijn zak heeft. De „bottiers” zijn bestemd voor de allerhoogste functies, terwijl de anderen reeds eerder op hun „eindspoor” zullen komen of ook wel meteen afvloeien naar de industrie. Maar reeds in de toelating ligt nog een andere selectie: degenen die de relaties hebben blijken het gemakkelijkst te worden toegelaten. Na de oorlog heeft men getracht dat te doorbreken door nog een nieuwe administratieve opleiding te scheppen. Maar ook deze bevond zich al spoedig in het oude spoor. De beperkte groep van managers en technocraten blijft dus, door de wijze van beheer zowel in de industrie als in de Staat, zichzelf ongeveer gelijk. Dit niet in een al te letterlijke familiale zin, maar vooral in een sociologische zin: nieuwe managers en technocraten worden vooral gecoöpteerd. Hierbij wordt door de coöpterenden op alles gelet; zo is het bijvoorbeeld niet onbelangrijk welke vrouw men getrouwd heeft.

Het derde werk is dat van de historicus Rémond. Het gaat over het rechtse Frankrijk, en tenslotte (in de door mij geraadpleegde herbewerking van het boek) over de vraag hoe De Gaulle geplaatst moet worden. De stof uit de hiervoor besproken werken ziet men nu in een aanzienlijk wijder perspectief. Want links moge vanaf de Revolutie steeds duidelijk aanwezig zijn geweest en zo nu en dan zijn kans hebben of heftig uitbreken, de ware draad van het nationaal-historische gebeuren loopt over rechts. Links loopt eigenlijk alleen maar op een ergerlijke manier voor de voeten van hen die in eigen ogen het eeuwige (het geniale en voor de wereld onmisbare) Frankrijk zijn. En het moge zijn dat het rechts van de historische draad niet ultrarechts is (dat is daartoe meestal niet handelingsbekwaam — niet realistisch — genoeg), waardoor dit ultrarechts ook ergerlijk (soms misdadig) voor de voeten kan lopen, maar ultrarechts en netjes-rechts staan elkaar, als het er op aan komt, toch nader dan gewoon-goed-rechts en gewoon-goed-links. Gewoon-goed-links ontkomt er dan ook niet aan om, als de wind goed-rechts waait, de nodige eerbewijzen te komen brengen. Dit is zeker het geval als die wind uit de nationalistische hoek waait, wat niet zeldzaam is.

Door Rémond worden er drie rechtse hoofdtradities onderscheiden, waarvan er twee nog zeer handelingsbekwaam zijn en één sterk verminderd bekwaam geworden is. Deze drie tradities beheersen de afgelopen anderhalve eeuw van na de Revolutie en het aansluitende Napoleontische avontuur. Telkens weer wordt de één of de andere van deze tradities, of alle drie tegelijk, tot verdwijnen toe gereduceerd. Maar telkens ook weer blijkt er een verbazingwekkend vermogen aanwezig te zijn om zich in één of twee decennia te herstellen. Voor de twee extreemste tradities (of de tradities die het meest door extremistische bewegingen begeleid worden) geldt hierbij bovendien dat ze zich vooral herstellen als „de partijen” aan het woord zijn, wat meestal wil zeggen dat die elkaar in vele facties van links, centrum en rechts furieus bestrijden. Zoals bekend kan dit tot gevolg hebben dat de landszaken in het slop geraken.

Merkwaardig is ook dat elk der door Rémond onderscheiden tradities een eigen monarchale vorm tot historisch beginpunt heeft: de Bourbonse (van vóór de Revolutie en dan weer tussen 1815-1830, in Lodewijk XVIII en Karel X), de Orléanistische (1830-1848 Philips van Orléans, de „burgerkoning”) en de Bonapartistische (Napoleon I en Napoleon III van 1848/52 tot 1871). Direct monarchaal is nu geen van die tradities meer. De eerste, die het sterkst gebonden was, is op het laatst van de vorige eeuw zijn troonopvolger kwijtgeraakt. De andere geven niet zo veel meer om wat eventueel hun pretendent kon of kan zijn, omdat beseft wordt dat het alleen toeval zou zijn, als die pretendent met zijn persoonlijkheid datgene zou belichamen wat zij willen.

De eerste traditie is dan die van het anti-democratisch organicisme. Het heeft tot doel een zo goed mogelijke restauratie van het Ancien Régime. Tegenover de vrijheid, gelijkheid en broederschap stelt deze traditie de arbeid, het gezin en het vaderland. Wat dit laatste betreft in het bijzonder (voor het volk) het kleine vaderland van de aloude provincie (de petite patrie; de departementen zijn maar kunstmatige constructies, uitgedacht door een bureaucratisch-centralistische geest). Men meent dat men hierin zeer realistisch-natuurlijk is en verfoeit dan ook hartgrondig

het intellectualisme van de anderen. Voor de arbeid staat die in de landbouw en die van het ambacht model. Kerk en leger (en oud-strijders) zijn heilige instituten. Ziehier de steeds minder handelingsbekwame traditie. Zij geraakt steeds duidelijker uit de tijd. Maar zij is ook uit zichzelf weinig geneigd in het groot te organiseren; het gaat immers om het herstel van het natuurlijke. In de afgelopen anderhalve eeuw waren de jaren 1815-1830 dus hùn jaren (ultracisme en legitimisme), terwijl we in de Vichy-periode (althans in de beginjaren daarvan) nog een late nabloei zien. Onder de kleurige bewegingen die haar zeer direct omgeven vallen bijvoorbeeld die op welke tevens een katholiek integralisme vertegenwoordigen: na de oorlog (al ziet de kerk dit soort dingen niet zo graag meer) een Cité catholique en na 1958 nog een Armée du Christ-Roi. Deze laatste is een reactie op de gaullistische „teleurstellingen” van na de putsch van de 13e mei 1958.

De tweede traditie is gematigd en, zoals gezegd, vaak handelingsbekwaam geweest. Het gaat hier om het burgerlijk liberalisme, of beter om het liberaalconservatisme. Het vindt thans zijn duidelijkste voortzetting in de Onafhankelijken (Indépendants), terwijl in de na-oorlogse situatie de Radicalen (dat is wel anders geweest, want radicaal was links-liberaal) en de katholieke Mouvement Républicain Populaire (MRP) het naast staan. Het liberaal-conservatieve programma is dat van het uitgebalanceerde stelsel van machten in een staat die bestuurd wordt door gekozenen; voor een bepaald niet al te klein deel door getraptd gekozenen. Dit is het rechts van de welgesitueerde en weldenkende burger. Deze stelde zich oorspronkelijk ook geen partijwezen voor, maar veeleer zoiets als correspondenties van notabelen (in Parijs) met notabelen verenigd in kleine plaatselijke comités (in de provincie), zoals ook na de oorlog nog weer geprobeerd is. Al naar de situatie kan men wat meer opening naar links (minder getraptheid, groter kiezerscorps) of naar rechts geven. Bloeitijden: het tijdvak van de Burgerkoning en telkens tijdens de IIIe Republiek (1872-1939). Echte ultra's voelen zich in dit milieu uiteraard niet thuis, zodat men hier het minst hoeft te zoeken naar kleurrijke (al of niet mystieke en gevaarlijke) nevenbewegingen. Wat niet wil zeggen dat men ook hier geen verbinding zou zoeken met allerlei ligues, actions, mouvements, e.d. als het tij zo loopt, maar bepaald niet in de eerste plaats. Voorts staat men ook hier niet los van allerlei schandalen of schandaaltjes, doch het aandeel dat men gehad heeft is meestal meer „zakelijk” geweest (soms zeer letterlijk zoals in het Panama-schandaal). De Staat die men wil vormen is die van de „situations acquises”; die van het gevestigd belang.

De derde traditie is de Bonapartistische. Met de vorige heeft die gemeen dat zij de Revolutie niet ontkent, zoals de eerste. Zien we af van Napoleon I, dan vallen de bloeitijden bij Napoleon III (als keizer van 1852-1871) en... bij De Gaulle. Dit is het rechts van diegenen die „directe democratie” willen. Bij hen staat de volksraadpleging, het referendum, hoog aangeschreven. Hierbij kan men immers zo gemakkelijk een keuze geven die geen reële keuze is; zie de praktijk van De Gaulle. Van partijen, van partijbazen en van werkelijke zeggenschap in intermediaire organen moet men niets hebben. Men is voor centralisme en voor een hoog aanzien van de staat; m.a.w. men zal trachten de raison d'Etat zo doorslaggevend mogelijk te doen zijn in de beslissingen. Hierbij heeft men natuurlijk behoefte aan een goed geculti-

veerd patriottisme (of aan een puur nationalisme als men tegenover het buitenland niet al te voorzichtig behoeft te zijn). Voorts werkt het systeem graag met nieuwe mannen die een bepaald vak goed beheersen: industriëlen, bankiers e.d., want men veracht de beroepspoliticus die op het partijwezen drijft. Dit houdt verder in dat men de economische ontwikkeling wel wil bevorderen, in verband waarmee men tevens niets moet hebben van vakbonden en stakingen. De natie moet immers groot worden, terwijl de vakbonden ook al zo'n verdacht intermediair lichaam zijn. Wat men verkondigt is een sterk eenheidsethos. Uiteraard liggen hier weer meer gerede aansluitingsmogelijkheden bij allerlei tot krachtdadigheid aansporende bewegingen en bij felle campagnes. Hoe goed men hier kan schelden kan men te weten komen uit de annalen van de Rassemblement du Peuple Français (RPF; de eerste gaullistische beweging, die al verliep voordat in 1958 De Gaulle en de Union pour la Nouvelle République, de UNR, aan de macht kwamen), of uit die van het kuipende en revanchistische Boulangisme van tegen 1890.

Goed rechtse bewegingen, acties, liga's enzovoorts, noemden we als zwermend om of behorend bij tenminste twee van de drie genoemde tradities. Deze ontstaan vaak, zoals we reeds bij Cagoule en O.A.S. zagen, spontaan rondom één van de traditionele gegevens: troon, altaar, het kleinbedrijf (Poujadisme), de partij (la douce France), soms de Latijnse wereld (als men een beetje aan de grond zit, maar in geen geval de germaanse of angelsaksische wereld), de natie, anti-communisme, anti-dekolonisatie enzovoort. Vaak hebben deze stromingen op zichzelf geen volledig politiek programma, doch vertegenwoordigen ze slechts een belang, een traditioneel ideaal of een onbehagen. Ze kunnen een strovuur zijn, al (Boulangisme) of niet (Poujadisme) eindigend in een schandaal of, politiek tevens vollediger, langduriger doorwerken (het publiek en de bekende namen van het blad Action Française), Een typerend voorbeeld, ook van de vaak voorkomende afhankelijkheid van één persoon, zijn nog de Croix de Feu van voor de oorlog. Zij zijn een der naar het paramilitaire tenderende liga's. Een zekere (luitenant-) kolonel De La Roque is in een organisatie van gedecoreerde oudstrijders terecht gekomen. Zoiets is altijd interessant als mogelijke politieke hefboom. Reeds voordat De la Roque de leiding overnam hadden ook zij die 6 maanden frontdienst hadden gedaan het recht gekregen een Croix te vormen. De la Roque's leiding heeft zoveel succes dat er nog meer komen: van de zonen van de Croix de Feu en van Volontaires nationaux. Dit alles wordt perfect en eenhoofdig geleid. Natuurlijk resulteerde hier een nationalistische pressiegroep, zelfs partij, uit. Wat zou je anders met zo'n organisatie doen als Frans officier die met ruim 40 jaar de actieve dienst verlaat? Hier vormen de oorlog en het overlijden van de leider een stil einde.

Tenslotte nog een voorbeeld — zeer actueel — hoe al dit rechts bij elkaar in een korte tijd van een kleine restpositie uit met een van zijn stromingen tot regerende macht kan worden: de jaren van 1946 tot 1958. Aan het einde van de oorlog waren alle vormen van rechts danig in discrediet geraakt. Zoals elders in Europa wilde men met een schone lei beginnen. Vooral binnenlands had rechts zich ook nogal opvallend gecompromitteerd; het „keizerlijk-rechts” van De Gaulle ging toen mee de afgrond in. Maar „de jongens” hebben niet stilgezeten en...niet stil hoeven zitten, want de kibbelende IVE republiek zou de bal al spoedig weer voor hun voeten laten

rollen. Goed-rechtse militairen zouden er voorts wel voor zorgen (de honneur immers) dat de Indochina-zaak niet geruisloos kon worden geliquideerd: het anti-dekolonialistische nationalisme steekt de kop op. Dan Poujade, die gelegenheid zou krijgen de ontevredenheid van de kleine zelfstandigen te demonstreren. Dit speelde allemaal in de kaart van hen die om andere redenen hun „familieregering” of de *raison d'Etat* bedreigd zagen: de dreiging zich Europees-internationaal te moeten gedragen en, zo mogelijk nóg afschuwelijker, de dreiging van steeds meer Amerikaanse invloed in Franse ondernemingen. Alles was dus in één decennium weer gereed voor een straffe leiding van rechts. Vervolgens het Algerijnse drama, toegepitst door de ultra's, waarop de beschikbare leider z'n gang kon gaan. Frankrijk had zich weer eens in een dwangpositie gewerkt.

Wij noemden nog enkele andere werken. Zo kan men bij Crozier nader uitgediept vinden hoe de bureaucratische machinerie „legitiem” (en verouderd) voortwerkt in Frankrijk. Een „geheim” is dat elke laag daarin, geïsoleerd van de andere, zijn eigen sfeer en waardigheden heeft die angstvallig (en gratieus) worden bewaakt. Maar bij allen leeft sterk het besef dat men de Staat is. Door deze beide eigenschappen is de bureaucratie ook zo „betrouwbaar”. Door de scheiding der lagen is zij van boven af goed manipuleerbaar; door de wijding van de Staat kan men er naar buiten iets mee doen. Hoe smadelijk dan eigenlijk dat in de laatste jaren de Parijzenaar de lagere rangen niet wil bezetten, zodat men gedwongen is hiervoor mensen uit de achtergebleven gebieden (uit het zuiden) te „importeren”. Wat de schrijvers van *In Search of France* schrijven is nauwelijks nieuws meer. In hun verhandelingen kan men allerlei thema's uit het voorgaande in allerlei toonaarden weer tegenkomen, o.a. hoe de partij-oligarchieën werken en hoe deze de kiezer gewoonlijk wezenlijk uitgeschakeld hebben gehouden. Voor wat Wright over het platteland schrijft geldt iets dergelijks, zodat er aanleiding is nog eens te stellen, deels te herhalen: Frankrijk, dat is Parijs, waar tevens de meeste ingewijden wonen, dat is de Nation en zijn eer, en populair de Patrie. Dit alles is in de loop der eeuwen op kosten van het volk gebouwd, wat men vaak op het platteland nog kan waarnemen aan een gebrek aan infrastructuur. Het platteland was een object van bezit, niet van glorie, zodat men er zo weinig mogelijk in investeerde (wat men nu dus poogt en moet pogin te halen).

Wat we hier eveneens zien is een in zichzelf gevangen Frankrijk. Hierbij doet het feit, dat we aan links nauwelijks enige uitdrukkelijke aandacht hebben besteed, waarschijnlijk weinig ter zake; we weten wel dat het óók „kleurrijk” is en tot velerlei in staat, behalve tot goede en duurzame samenwerking.

Hoe ziet deze gevangenschap (waar de gemiddelde Franse historicus, bijv. in het *hautaine lycée*, toch met *esprit* en gemak steeds weer de bewijzen van waarlijke grootheid in ontdekt) er uit? Ze lijkt hierin te bestaan, dat men in dit land lang niet steeds direct-empirisch in het leven staat, maar dikwijls meer indirect, zodat men het contact met de werkelijkheid gemakkelijk verliest. Men vecht er dikwijls niet zozeer om opgekomen zaken, maar om opgevoerde zaken. Dit zijn dan zaken die uit hun aard exclusiviteit meebrengen, zoals de ongedeelde macht, het hoogste prestige e.d.. Vandaar dat dit vechten ook zo hartstochtelijk gebeurt, en zich gemakkelijk in een klein kringetje afspeelt. Door die emotionele gerichtheid van de

aandacht komt men gemakkelijk wat bezijden de werkelijkheid, waarna men met een ruk moet terugkeren. De dwangpositie is ontstaan, zoals we reeds hebben gezien. Maar hoezeer de eenmaal machtigen ook meevechten, hun recruterings- en inlichtingen zijn exclusief genoeg, waardoor ze niet gemakkelijk gepasseerd kunnen worden. Aldus blijft men aan de macht, temeer omdat de linkse stormlopers op die macht bovendien meestal evenzeer — hoe jaloerser hoe meer — verdeeld zijn. Vandaar dan tevens dat het zo vaak rechts is dat de bakens moet verzetten. Dat doet men daar niet graag (De Gaulle en Algerije!), maar het kan door de historie zijn afgedwongen. Vandaar voorts dat men de historie nooit echt inhaalt (en toch leiding wil geven aan de wereldgeschiedenis). Het hele verschil tussen Frankrijk en Engeland, aldus Louis Armand (in Drancourt, *Les Clés du Pouvoir*) ziet men reeds in het radio- en televisiebestel: de RTF en de BBC.

We zouden echter te veel op een beschrijvend (een nogal „verbaal”) niveau blijven als we niet nog een stap verder zouden gaan en ons afvroegen wat hier volkeren-psychologisch achter steekt. Het antwoord moet hier, dunkt mij, kort te geven zijn. De Franse nationale persoonlijkheid is mét de samenlevingsstructuren sterk autoritair van aard²⁾. Tussen beide bestaat er voorts een vicieuze wisselwerking die onder meer inhoudt dat als men de structuur wil veranderen, men op de autoritaire persoonlijkheid en haar sfeer van gevestigd belang stuit, en omgekeerd dat als men al op privé-basis de persoonlijkheid zou kunnen veranderen, deze toch weer in de autoritaire sfeer terecht moet komen en daar weinig kan uitrichten. Gewoonlijk moet men er dus op rekenen dat de mensen of passief zijn of meedoen. Dit meedoen kan positief zijn (in een al spoedig min of meer conspiratieve strijd om de macht) of negatief (een zelfde soort strijd tegen de macht). Dit is ongetwijfeld historisch zo gegroeid, zodat men de oorzaak van alles in het verleden moet zoeken. Men komt dan terecht bij zo'n tien eeuwen wordend Frankrijk onder het Ancien Regime. In deze tijden moet het land tot actief en passief autoritarisme zijn gegroeid. Men herinnere zich in dit verband in welk een schrille tegenstelling in het middel-eeuwse en latere Frankrijk de vele uitbuitende en verkwistende heren tegenover de massa van het weerloze landvolk en het proletarische stadsvolk hebben gestaan. Men herinnere zich het hof en de absolute koningen met vleiers en intriganten. Er is dus alle kans geweest dat de macht in aller ogen tot tegelijk iets hoogs én corrupts is geworden. Hier lijkt men nog steeds naar te handelen. Wie van de macht verstoken was, maar wel kans maakte, hield zijn mond of bewees lippendienst en wachtte zijn tijd af. Wie kansloos was, kon de mentaliteit van de dienstbaarheid aannemen, met de stille reserves daarin, óf met het nodige ressentiment zijn óók

---

²⁾ In deze interpretatie wordt gebruik gemaakt van de 'ervaring' die werd opgedaan in de bestudering van nederlandse streekkarakters. Zie A. J. Wichers, *De oude platte landsbeschaving*. Ook sommige nederlandse streekkarakters vertonen trekken die onmiskenbaar autoritair leken te zijn. Zij komen ook het duidelijkst daar voor waar de bevolking, naar waarschijnlijk is, vele eeuwen lang slechts een autoritaire samenlevingsstructuur heeft gekend. De autoritaire samenlevingsstructuur van het verleden werd 'overherigheid' genoemd, terwijl er voorts op werd gewezen dat wat men in Nederland in gematigde vormen aantreft, zich elders in Europa in vaak scherper vormen voordoet. Duidelijk leek ook dat geconcludeerd mocht worden dat een autoritair volkskarakter actief disharmoniën schept, terwijl zijn historische oorzaak, de autoritaire samenlevingsstructuur, weinig geschikt lijkt voor een zeer gecompliceerde samenleving als de moderne.

dienstbare plaats innemen. Onder de oppervlakte had men dus vaak de wens, zelf óók eens de baas te zijn. Vandaar mede het onvermogen van de Revolutie — de ontlasting van veel ressentiment — in eigen land een definitieve democratie voort te brengen. Er was met zo'n lange geschiedenis van „overherigheid” vermoedelijk ook weinig bestaands democratisch waar men op aan kon sluiten.

Deze historische grondoorzaak kan verder tot iets heel eenvoudiggs gereduceerd worden: waar er absolute heren zijn, daar móeten er anderen zijn die geen zeggenschap hebben. Zijn deze anderen geladen met ressentiment — zoals zeer kennelijk voor Frankrijk geldt, en wat kan men na zoveel eeuwen van uitbuiting anders verwachten — dan ontstaat er gemakkelijk een perpetuum mobile dat, zolang het blind blijft voor zichzelf, geen uitweg toelaat: het blijft uit uitersten gevoed, ultracisme en bestaande orde aan de ene kant en zo'n 10 of 20% linkse ultra's aan de andere kant. Aldus blijft men over een „juste milieu” (de leuze van tussen 1830 en 1848 en van telkens daarna) heenschieten, wat tevens betekent dat de sfeer niet kon ontstaan waarin de democratie kan gedijen en zich eventueel kan verdiepen. Democratie immers is de spreiding van macht of een coöperatieve machtsuitoefening; verdiepte democratie is een wijde spreiding van macht en verantwoordelijkheid in een sluitend systeem dat in zijn geheel voor z'n taak berekend is.

Zo is het o.i. dus ook fout om maatschappelijke en politieke verschijnselen als de Franse te benaderen met een schema van links en rechts. Het „geheim” voor begrip — wat een Rémond dus niet bereikt en géén der andere schrijvers — is dat alle betrokkenen „autoritair” zijn, hetzij positief hetzij negatief. Dan pas brengt men de verschijnselen op één (volkpsychologische) noemer. Dan pas wordt ook duidelijk waarom links, dat bij uitstek democratisch pretendeert te zijn (en dit ook wel zou willen zijn), het niet kàn zijn, zodat wat er nog van democratie terecht komt door het minder met ressentiment geladen gematigde rechts tot stand wordt gebracht.

Voorts is in dit verband De Gaulle's directe democratie niets anders dan een tactiek om de ressentiment-dragers niet tot het uiterste uit te dagen en ze daardoor in de greep te houden. Tot dat soort constructies móet men telkens wel komen. Voorts houdt deze situatie in dat men slechts zelden hoeft over te gaan tot het vérgaand muilkorven van de pers (radio en t.v. behandelt men strikter); in geschrifte mag er ook overigens meestal vrijelijk gepubliceerd worden. Dat ventileert eveneens, terwijl de dingen voor de ware machthebber en -liefhebber toch wel blijven zoals ze zijn. De fundamentele gevangenschap brengt dit met zich mee, zoals anderhalve eeuw praktijk wel heeft bewezen. Zeker, zolang men geen wezenlijke oorzaken peilt, blijft alle vrije woord voor verdere democratisering toch slechts theorie.

Zo lijken alle trekken van het Franse nationale gedrag nogal duidelijk en liggend binnen de beschrijving van het autoritaire persoonlijkheidstype³⁾. De autoritaire persoonlijkheid kent het open gesprek niet, nóch het overleg in een ontspannen sfeer (want daar moet men zijn bedoelingen prijs geven, terwijl, habitu-

---

³⁾ Wat hier volgt is voornamelijk gebaseerd op amerikaans onderzoek. Zie T. W. Ardono (editor), *The Authoritarian Personality*, New York, 1950; of het jongere J. L. McCary (editor), *Psychology of Personality*, New York, 1965. Deze onderzoeken waren ons een grote steun bij het eigen onderzoek van de nederlandse streekkarakters, waarbij dus werd getracht tot een gemoderniseerde volkerenpsychologie (essentieel een sociologisch bedrijf) te komen.

eel volgens Talleyrand, de mens het woord toch heeft om z'n gedachten te vermommen). De autoritaire persoon houdt anderen op een afstand, moraliseert graag (doch steeds in traditionele trant), is niet mals in zijn veroordelingen van het afwijkende, straft hard als het hem verveelt, schuwt desnoods de intrige niet en minacht het gevoelige, het niet-virile.

Ook het ineenschrompelen van nu eens links en dan weer rechts past geheel in de autoritaire sfeer. Deze sfeer brengt immers mee dat er weinig vertrouwen is en dus ook weinig loyaliteit. Ieder verwacht in principe van elk ander dat hij de ongedeelde macht wil. Dit brengt gemakkelijk een ongebonden stempubliek op het tapijt dat voor de nodige verrassing gaat zorgen. En ziet degeen die aan de winnende hand is en weet dat hij zijn winst niet kan vertrouwen ook nog kans het kiesstelsel in zijn voordeel te veranderen — zoals De Gaulle weer in zijn jongste tijd — dan kan men de effecten nog min of meer verduurzamen en maximaliseren. Maar wat hier nog nooit uit is voortgekomen (en zal voortkomen door wat er dieper liggend aan mankeert) dat is stabiliteit. Stabiliteit in deze situatie van macht en ressentiment is zoiets als de kwadratuur van de cirkel. We zagen ook in welke duistere hoeken de stemmingsveranderingen kunnen beginnen.

Laten we nu teruggaan naar de titel boven deze beschouwing: Europese Sociologie voor het oprapen. Naar een Instituut voor Europese Sociologie?

Ten eerste het wat huiselijke „voor het oprapen”. Hiermee is eensdeels getracht aan te geven dat hier geen aan alle kanten gedekte studie wordt geboden (een studie waarmee een internationale discussie zou kunnen worden gevoerd). Zoals gesteld werd er slechts van een vrij willekeurig aantal publicaties gebruik gemaakt om een voorlopige volkerenpsychologische schets van een land te geven, die zeker voor nadere toetsing en verdieping vatbaar is. Maar wat ik tevens wil suggereren is, dat er bij een meer systematische en meer omvattende analyse volop mogelijkheid moet zijn om tot hechte volkerenpsychologische tekeningen van landen te komen. Als ik me alleen tot de oudere literatuur beperk, waarvan ik wel wat in een kaartstelsel heb verzameld⁴⁾, dan is deze reeds zo omvangrijk dat men zeker van de Europese landen kan zeggen dat er véél materiaal aanwezig is. Het ligt klaar voor gebruik. Ook al blijft modern opgezet onderzoek nodig, veel ligt er reeds voor het oprapen.

Ten tweede het „Europese Sociologie”. Het gaat mij dus niet alleen om Frankrijk, maar ook om de landen van (West) Europa die in de toekomst wel op een of andere wijze een nauwer aaneengesloten geheel zullen vormen. Het lijkt mij toe dat ons dit wel moet interesseren, omdat dit nauwer aaneengesloten geheel het „land” van onze kinderen zal zijn terwijl dit land deels die aanblik zal bieden die wij het vermogen te geven. Hieruit vloeit dan voort dat een Europese sociologie beoefening, als ze actueel zal zijn mede hierop georiënteerd zal moeten zijn.

Ten derde de pretentie dat die Europese Sociologie een volkerenpsychologische basis behoeft. Om dit wat de onderbouwen werd het voorbeeld Frankrijk juist vrij uitvoerig uitgewerkt. Het is inderdaad mijn mening dat men zonder volkeren-

---

⁴⁾ Veel vindt men ook verzameld in H. C. J. Duijker en N. H. Frijda, *National character and national stereotypes*, Amsterdam, 1960.

psychologische benadering nauwelijks zal mogen hopen tot een diepgaande Europese sociologie te komen. Merkt men hierbij op dat deze benadering niet volledig is, dan ben ik daarmee gaarne accoord. Zeer zinvol moet bijvoorbeeld ook geacht worden: een sociologie van de Europese taalgebieden, een sociologie van de recreatie in Europa, een sociologie van de structuurveranderingen op het Europese platteland, een sociologie van de economische machtsvorming in diverse Europese landen, een studie van migratiebewegingen in en tussen enkele Europese landen, enzovoort. Een lange lijst kan men hier bedenken en aan diverse nummers van die lijst wordt, naar mij bekend is, ook wel gewerkt. Ik wijs hier in het bijzonder op verschillende studies in het kader van de zogenaamde „cross national research” waarbij vooral de naam van Stein Rokkan met ere moet worden genoemd. Deze studies beperken zich niet tot Europa. Ook de publicaties van het „Center of International Studies” van Princeton University verdienen te worden genoemd. Ik meen echter te mogen stellen dat dit alles voor ons doel onvoldoende zal zijn als daar niet bijkomt een sociologie van de politieke machtsvorming in Europa en als dit onderwerp niet tevens in historisch-sociologisch perspectief wordt geplaatst. Hetzelfde geldt voor diverse andere onderwerpen (bijv. de taalgebieden, de economische machtsvorming, de structuur van het platteland en vele andere). En waar het dan om gaat is, dat het telkens weer opduikende, het min of meer constante, zichtbaar wordt. Dit is het volkerenpsychologische aspect waarvan men dan vervolgens de oorzaken en de dynamiek moet trachten te leren kennen omdat hier het wel en wee van onze kinderen in het bijzonder in besloten ligt. Om een actuele parallel te trekken: in Nederland doen wij het weliswaar met een boer Koekoek om een onbehagen, een disharmonie tot uiting te brengen en gewoonlijk gaat het in Nederland om iets van deze aard, maar in de Duitse deelstaat Hessen heeft een (neo-) nazistische partij het begin november 1966 tot ongeveer 8% van de stemmen gebracht (terwijl het niet de eerste keer is dat het in Duitsland om iets van deze aard gaat). Wat ik vooral wil betogen is, dat als er wijze beperking nodig is bij het bestuderen van Europese onderwerpen — en deze zal nodig zijn — dat dan niet het meer fundamentele afvalt. Hiertegen kunnen zowel wetenschappelijke als maatschappelijke argumenten worden ingebracht.

Vervolgens het idee voor een Instituut voor Europese Sociologie.

Het beoefenen van een Europese sociologie, in welke zin dan ook, kan natuurlijk geen eenmansbedrijf zijn. Het zal een discussie moeten zijn. Voorts ligt het voor de hand dat deze sociologie een discussie en een uitwisseling tussen de diverse Europese landen moet zijn. Dit vereist uitwisselingsrelaties, documentatie en vertaalmogelijkheden, hetgeen wijst in de richting van een dienstverlenend apparaat. Men is dan al dicht bij wat dan genoemd kan worden een Instituut voor Europese Sociologie. Voorshands zou ik de exacte vorm van zo'n Instituut in het midden willen laten; d.w.z. open willen laten voor nader overleg. Wat hier Instituut wordt genoemd zou dus bijvoorbeeld een samenwerking kunnen zijn tussen diverse universiteiten en hogescholen en eventueel andere instellingen, waarbij de genoemde faciliteiten gemeenschappelijk in stand worden gehouden. Het zou ook inderdaad een nationaal instituut in een meer voltooide zin kunnen zijn (wat samenwerking niet uitsluit) verbonden aan een universiteit of hogeschool. Allerlei vormen zou-

den gepast kunnen zijn. Waar het om gaat is dat een problematiek van waarlijk historische betekenis met adequate middelen wordt tegemoet getreden. Ongetwijfeld zal een nationale instelling in welke vorm dan ook, invloed ondergaan van wat er Europees internationaal mogelijk is. Een goed instituut in Europees verband zou de nationale activiteiten meer tot die van correspondentschappen kunnen reduceren. Ook dit is een kwestie van nader beraad.

Noodzakelijke voorwaarde echter voor de totstandkoming van een dergelijk instituut is natuurlijk dat er waarlijke aandacht komt voor wat er zich in en aan onze Europese nationale samenlevingen voltrekt. Zeer zeker is hiervoor wel enige aandacht, en er zijn ook Europese contacten op sociaal-wetenschappelijk terrein. Maar naar mijn indruk is dit alles overwegend te sterk gespecialiseerd of van te incidentele aard, en daardoor te weinig op het historisch gebeuren en op de continuïteit van de aandacht gericht.

Het is mijn overtuiging dat hier sprake is van een wetenschappelijke achterstand op een gebied dat rijke opbrengsten belooft, een achterstand die echter met gezamenlijke inspanning kan worden ingehaald.

Het monster van Lac Léman

In het onderstaande heeft de redactie een aantal impressies gebundeld van het zesde wereldcongres voor sociologie, dat van 4 tot 11 september van dit jaar plaats vond te Evian, Frankrijk.

Bijdragen hiervoor van uiteenlopende aard en omvang zijn geleverd door J. A. A. van Doorn, J. E. Ellemers, H. M. Jolles, G. A. Kooy en M. A. J. M. Matthijssen. In hun verscheidenheid weerspiegelen zij een aantal Nederlandse reacties. Het is te hopen, dat verder gedacht en gesproken zal worden over de gewenste toekomstige ontwikkeling van het internationaal gesprek der sociologen. — Red.

Begenadigd door een strak blauwe lucht en een rimpelloos meer hebben in de afgelopen septembermaand sociologen uit alle delen van de wereld elkaar weer een week lang met hun problemen, ervaringen en inzichten geconfronteerd. Hun aantal was sedert het vorige wereldcongres in Washington weer met enige honderden toegenomen, al zal dit de afzonderlijke deelnemers nauwelijks zijn opgevallen. Een wel opvallend verschil met Washington was de totaal andere entourage: het I.S.A.-congres vormde het einde van het toeristische seizoen ter plaatse en men kon er zeker van zijn in alle openbare gelegenheden slechts vakgenoten te ontmoeten. Enkele honderden meters voorbij Evian heerste al de stilte van het naseizoen: een intellectueel festijn temidden van louter landschappelijkheid.

Het was wellicht deze alternatiefloze confrontatie met het eigen vak, die de tekortkomingen en de winstpunten van Evian voor velen zo scherp in het licht heeft